

گذری بر چند روایت دلنشین از حضور حضرت ثامن الحجج(ع)

در مشهد که بقایش، وامدار حضور ایشان است

ردپای نور در مشهدالرضا(ع)

رضا سلیمان نوری^(۱) مشهد به روایت اهل تاریخ، شهری است که پایه و اساسش بر وجود شریف حضرت ثامن^(ع) بنا شده است. به عبارت بهتر اگر امام رضا^(ع) به توس نمی آمدند، هیچ گاه شهری به نام مشهد پدید نمی آمد. به استناد مکتوبات تاریخی، این خطه که روزگاری کاخ و لشکرگاه خمیدین قحطبله طایی، والی سابق خراسان، بود در بهترین حالتش، دهی کوچک در میان هزاران ده و آبادی دشت توس محسوب می شده است که مردم آن با پیشه های کشاورزی، باغداری و صنعتگری روزگار می گذرانده اند. همین است که وقتی نام مشهد و امام رضا^(ع) به میان می آید، مردم بی درنگ در ذهن خود، مرقد منور آن حضرت را به عنوان یگانه نماد باقی مانده از ایشان در دیار توس تصور می کنند اما مشهدهای، به ویژه اهالی قدیمی این خطه، مکان های دیگری در جغرافیای شهر سراغ دارند که گرچه کم رنگ تر از بارگاه منور حضرت ثامن^(ع) هستند ولی تداعی کننده نام و یاد ایشان است؛ مکان هایی که چون ستارگانی در گرداگرد بارگاه منور رضوی قرار دارند و توجه به آن ها و حفظ و بهسازی شان، خود نوعی تکریم حضرت ثامن^(ع) محسوب می شود. در مطلب زیر با این مکان ها که همگی در بافت قدیم شهر مشهد و در محدوده موسوم به حصار شاه طهماسبی قرار دارند، بیشتر آشنا می شویم.

چشمه و تختگاه نوغان

نوغان یکی از محلات قدیم مشهد است که نام آن، پیوندی خاص با حضور امام رضا^(ع) در توس کهن دارد. این محله در مسیری ساخته شده است که حضرت ثامن^(ع) هنگام رفتن به کاخ و لشکرگاه حمیدین قحطبله طایی از آن گذر کرده اند. اهل نوغان برای این ادعای خود دو مدرک ارائه می کنند، نخستین آن ها، زمینی است که آن را «تخت امام» می خوانند و جایی در ابتدای مسیر کنونی نوغان از سمت خیابان شهید محسن کاشانی قرار گرفته است.

البته «تخت امام» نامی آشنا برای تمام کسانی است که به دلیل مودت و دوستی با اهل بیت^(ع)، نیمنگاهی به مسیر سفر حضرت رضا^(ع) از مدینه به مرو داشته اند. در این مسیر، چند قدمگاه و دو تختگاه وجود دارد. تختگاه نخست که در کنار آن چشمه ای جوشان هم دیده می شود، در روستای «ده سرخ» شهر ملک آباد، در مسیر نیشابور به مشهد قرار گرفته است. براساس روایات موجود، کاروان

قدمگاه امام در مسجدالرضا(ع)

نشان بعدی که مردم مشهد آن را منتسب به امام رضا^(ع) می دانند، باز در محله نوغان قرار دارد. این بنا، مسجدالرضا^(ع) خوانده می شود و به روایت اهالی قدیمی نوغان، مکانی است که حضرت ثامن^(ع) پس از استراحت موقت در تختگاه و وضو گرفتن با آب چشمه نوغان در آن به ادای فریضه نماز پرداختند. این مسجد که در ابتدای کوچه نوغان ۹ قرار دارد، همان بنایی است که در سال های اخیر مراسم نماندین تشییع جنازه حضرت ثامن^(ع) توسط زنان محله نوغان از آن شروع می شود. درمیان نوغانی های قدیم به ویژه زنان، مشهور است که پس از شهادت امام رضا^(ع) پیکر مطهرشان از این محل و این نقطه تشییع شده است که البته سندی برای آن نیست.

وسعت مسجدالرضا^(ع) بیش از ۲۵۰ مترمربع است و کتیبه ای سنگی و قدیمی که نیاز به بازخوانی کامل دارد و در گوشه صحن حیاط مسجد نصب شده است، قصه ساخت مسجد و تغییرات بسیاری آن را روایت می کند.

مسجد باتوجه به گفته قدیمی های نوغان، از منظر ظاهری تغییرات بسیاری را به خود دیده است و دیرزمانی دارای گنبد، گلدسته و پایه های فلز آجری بوده و داخل صحن حیاطش نیز حوض و چاه آبی قرار داشته که مردم برای وضو گرفتن یا دلو از آن آب می کشیده اند. فضای زیرین مسجد هم به سردابی بزرگ اختصاص داشته که از آن برای تهیه هوای مسجد استفاده می شده است.

مسجد امام رضا^(ع) در کوچه نوغان مکان بعدی دارای قدمگاه است

پشت این در که نوبی نوغان ۱۶ قرار دارد، چشمه و جای پای حضرت رضا^(ع) قرار دارد

کوچه پنجه در چهارباغ زاخیلی از زائران و مجاوران می شناسند

غسلگاه حضرت ثامن(ع)

دیگر مکانی که در ذهن مشهدهای قدیم، اثری از حضور امام ثامن^(ع) را نقش زده، فضای سبز و بزرگ قرار گرفته در داخل مجموعه حرم مطهر رضوی (حدفاصل خیابان طبرسی تا ورودی بازارچه شهید آستانه پرست یا حاج آقا جان) است. این محدوده که سال های سال با نام باغ رضوان شناخته می شده، تنها قطعه باقی مانده از قبرستان قدیمی قتلگاه مشهد است.* براساس اسناد موجود، تا پیش از این زمان، محدوده مذکور در نزد اهالی مشهد به نام غسلگاه معروف بوده است، زیرا برپایه روایات، حضرت ثامن^(ع) را پس از شهادت در خانه ای در این محدوده غسل داده و کفن کرده اند، خانه ای که

مسجد قدمگاه

قدمگاه موجود در مسجد مجلل کوچه عسکریه در محله پایین خیابان دیگر یادگار حضور حضرت ثامن^(ع) است، البته مسجد مجلل را نمی توان از بناهای مذهبی قدیمی مشهد دانست ولی اینجا در گذشته تکیه حاج محمدعلی نامی بوده که اکنون اثری از آن نیست و مسجد بر بقایای آن ساخته شده است. برای همین هم، در ورودی این مسجد، سنگی پابرجاست که در آن، ردپای راست یک انسان حک شده است. برخی اهالی کوچه عسکریه و قدیمی های پایین خیابان، باتوجه به شباهت فراوان این ردپا به دو ردپای موجود در امامزاده محروق و قدمگاه نیشابور، آن را ردپای حضرت رضا^(ع) می دانند؛ البته ناگفته نماند که به روایت همین افراد، این ردپا حدود هفتاد سال پیش در بازسازی مسجد و از درون چاه آب آن، کشف شده اما سال ۱۳۶۶ در مکان کنونی نصب شده است.

نقش بایی که سال ها پیش از دل چاهی زیر مسجد مجلل کشف شده است

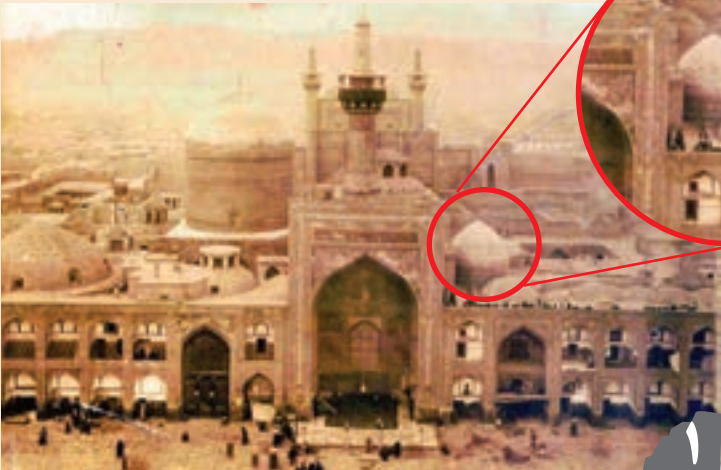
پنجه امام در کوچه پنجه

آخرین اثری که در ذهن مشهدهای قدیم با نام حضرت رضا^(ع) نقش خورده است، در دیگر محله کهن شهر، یعنی چهارباغ قرار دارد. این اثر که کوچه محل نصب آن هم از روی آن نام گذاری شده، در سه کنج دیوار آخرین پیچ متصل کننده کوچه چهارباغ به کوچه شوکت الدوله قرار گرفته و به پنجه رضا^(ع) معروف است، پنجه رضا^(ع) دراصل سنگی سیاه رنگ است که چین و شکن موجود بر روی آن، تداعی کننده اثر پنجه دست یک انسان است و مردم قدیم مشهد، معتقدند رد دست مبارک حضرت ثامن الحجج^(ع) بر آن نقش بسته است. این سنگ نزد مردم قدیمی مشهد از محبوبیت خاصی برخوردار بوده، به نحوی که از گذشته تا به حال، نذر و نیاز بسیاری در کنار آن انجام شده است. همین امر هم موجب شده است رنگ سنگ بر اثر دوده شمع های روشن شده در اطراف آن سیاه شود، با این حال هرگاه از کنار آن گذر کنید، بازهم شمع های نیمه سوخته ای را خواهید دید که نشان از ارادت مشهدهای قدیم به این اثر منسوب به حضرت ثامن^(ع) دارد.

گنبد از یادرفته امیرعلی شیر نوایی

عکسی که مشاهده می کنید (تصویر شماره یک)، احتمالاً در دوره قاجار گرفته شده است. این موضوع را می توان از روی «خفنگ» بالای پنجره فولاد و نیز دورنمای جنوب حرم رضوی که هنوز در آن، خبری از فلکه جنوبی و خیابان «طهران» (امام رضا^(ع) فعلی) نیست، به خوبی فهمید. اما این وسط، عکس دوره قاجاری ما از ایوان جنوبی صحن عتیق، نشانه دیگری هم دارد که شاید کمتر کسی به آن توجه کند. همان طور که می دانید، امیرعلی شیر، وزیر خردمند و ادیب سلطان حسین بایقرا، از آخرین امرای قدرتمند تیموری بود که در هرات می زیست، اما ارادتنی تمام به امام رضا^(ع) داشت. ساخت بنای اولیه صحن عتیق، نصب پنجره فولاد، ساخت مهمان سراي حضرتي (غلوخانه) و احداث ایوان جنوبی صحن که بعدها نادرشاه آن را طلاکاری کرد و به ایوان طلای نادری معروف شد، از آثار امیرعلی شیر نوایی در حرم مطهر امام هشتم^(ع) است. اما او همان طور که اشاره شد، میراث دیگری هم در حرم مطهر داشته که در دوره های بعد، تخریب شده و از میان رفته است؛ گنبدی در غرب ایوان طلا که به نام خود او، گنبد امیرعلی شیر نوایی نامیده می شد. این گنبد بر روی رواقی به همین نام قرار داشت. مشهور است که زیر آن، سقاخانه ای ساخته و سنگباری را برای استفاده زائران قرار داده بودند.

فتوحرم

می شود. درباره اینکه چه بلایی بر سر گنبد امیرعلی شیر نوایی آمد، اطلاعات دقیقی نداریم. همین قدر می دانیم که این بنا، در عکس های دهه ۱۳۳۰ خورشیدی به بعد، ناپدید شد. به احتمال زیاد آن را در توسعه رواق های مجاور ایوان طلا و روضه منوره خراب کرده و فضای زیرش را به این رواق ها افزوده اند. این تخریب البته اتفاق غم انگیزی بوده است، اما می شود باتوجه به بودن یا نبودن گنبد امیرعلی شیر نوایی، درباره تاریخ تصاویر حرم رضوی قضاوت کرد.

است و از آنجا به کتابخانه حضرت رفتیم که حاجی سیف الدوله مرحوم در اوقات متولی باشیگری خود ساخته است. کتابخانه خوبی است. پله زیادی می خورد. رفتیم بالا، کتابخانه را تماشا کردیم. از این کتابخانه پایین آمده، به کتابخانه اول رفتیم. باز از پله های زیادی بالا رفته، در اینجا قرآن بایستقر دیده شد. قدری تماشا کرده، پایین آمديم». بنابراین، فضای زیر این گنبد، روزگاری محل نگهداری قرآن مشهور بایستقری بوده است که امروز در موزه قرآن حرم رضوی نگهداری